

de Gods zal onderscheiden, welke de ware en welke de valsche kerk zij.

Uit al deze plaatsen is duidelijk, dat de vaderen het fantoom van een onzichtbare kerk, die verschillende kerkinstellingen zou omvatten en die logemaakt zou kunnen worden van de concrete zichtbare kerkvergadering van Jezus Christus, niet hebben gekend.

Geen wonder, dat Calvijn in zijn Institutie zegt, dat wij uit den naam Moeder, die de Schrift voor de kerk gebruikt, kunnen leeren „hoe bevorderlijk, ja ook hoe noodzakelijk ons zij de kennis der selver: dewijl daer geen anderen ingang en is tot het leven, 't en zij dats' ons in haren schoot ontfange, 't en zij dats' ons bare, 't en zij dats' ons voede door hare borsten, en eyndelick onder hare bewaring en opzicht beschermte, tot dat wy het sterflicke vleesch of geleydt hebbende, den Enghelen sullen gelijk zijn (Boek 4, 1, 4). Hij vervolgt even verder: Doet hier noch by dat buyten haren schoot gheen vergevinghe der sonden en staet te verwachten noch eenige saligheyt, gelijk Jesaja en Joël getuygen.

Men kan zich indenken, in welke spanning Calvijn dit alles geschreven heeft. Zelf was hij nog geboren en opgevoed in de Roomsche kerk. Als het ware voor

zijn oogen voltrok zich het drama van het openbaar worden van Rome als valsche kerk en ook hij zag deze zaak zich toespitsen op de bediening der sleutelen.

Daar zit ook voor hem ten diepste de zaak op vast. Bedient Rome nog wettig de sleutelen, ja dan neen?

Want indische kercken zijn, soo is ook de macht der sleutelen bij haer. Maer de sleutelen zijn onafscheydelyck verknocht en tesamen ghevoeght met het Woordt, 't welck sy uyt hare vergaderingen hebben verdreven.

Hij concludeert dan ook:

Daer beneffens indische Kercken zijn, soo heeft dan dese belofte van Christus: Soo wat ghy binden sult enz., by hun haer kracht en weerde. Maar sy gaen hier tegen en verstooten uyt hare gemeynschap alle die gene die sonder geveynstheyt belijden en bewijzen datse dienstknechten van Christus zijn.

Soo is dande belofte van Christus ydel, of sy en zyn, ten minsten ten desen aensien, gheen kercken (Boek 4, 2, 10).

Zwolle.

R. H. BREMMER.

lets over de exegese van Openbaring 17 (V)

UIT DE SCHRIFT

Aan het eind van mijn vorige artikel concludeerde ik, dat m.i. onder de „hoer“ onmogelijk verstaan kan worden de wereld-als-cultuurmacht. Ik moet daar nog iets meer van zeggen. Want er zijn auteurs, die bij de „hoer“ denken aan één bepaalde historische belichaming van het wereldrijk, n.l. het roomsche imperium. Zoo b.v. Schilder (Christus en Cultuur, p. 71; vgl. zijn Openb. van Johannes), goeddeels toch wel in overeenstemming met Greijdanus.

Men krijgt dan dus dit: dat door den Antichrist geen einde wordt gemaakt aan de wereld met haar cultuur, doch aan één bepaald rijk met de voor dat imperium typische cultuur. Mijn kritische opmerkingen in het vorige artikel zouden dan dus deze auteurs eigenlijk niet raken eens.

Toch meen ik, dat de identificatie: „de hoer is het roomsche imperium met zijn cultuurschatten“ door den tekst zelf weersproken wordt. Breed kan ik hierop niet ingaan; ik moet daarvoor verwijzen naar mijn artikelen, met name naar die plaatsen waar ik een exegese geef van het beest met zijn zeven koppen. Een enkele opmerking mag ik daaraan in dit verband nog wel toevoegen. Indien de „hoer“ aanduiding is van het roomsche imperium, is de „hoer“ tevens ident met den zesden kop van het beest. Want ik geloof niet, dat iemand bestrijden wil, dat met dien zesden kop het roomsche rijk is bedoeld. Maar het beest ontvingt juist in dezen kop een doodelijke wond. Het beest zelf komt dan na verloop van tijd wel weer overleefd, doch dat beteekent niet dat de zesde kop voor de tweede maal zijn vertoont, doch dat het beest zijn zevendsten kop verheft. M.a.w. het wereldrijk is als roomsch imperium doodelijk getroffen. Doch identificeert men nu de hoer met dit imperium, dan beteekent dit dat toen deze hoer met haar cultuur den nekslag kreeg. Doch dat klopt niet met het vervolg van het hoofdstuk: op het moment dat het beest zielogend terneer ligt, is de vrouw in volle fleur, verkeldt ze de duizenden, en spreidt ze al haar glorie ten toon. En ook: ze ontvangt den genadeslag pas in de dagen van den achtsten koning, den antichrist. Zij gaat dus niet met den zesden koning te gronde, en kan daarom ook niet met het roomsche imperium niet ident zijn.

Ik knoop hieraan vast enkele opmerkingen over wat ik noemde sub II, d; dat deze hoer wordt genoemd in vs 18 „de groote stad“; grieksch: polis. Want ik meen, dat dit ook al tegen de culturele opvatting pleit, en meteen voor het vervolg groote betekenis heeft.

Een breede bespreking van wat „polis“ is, kan ik hier niet geven. Maar ik herinner me nog levendig, dat ik in één van de eerste oorlogswinters me geruimen tijd heb bezig gehouden met een monografie over dat onderwerp, dat me ontzaglijk boeide. Ik heb hier het oog op het boek van Karl Ludwig Schmidt: „Die Polis in Kirche und Welt“ (Zürich 1940). Schmidt geeft zooals zijn gewoonte is eerst heel veel lexicografisch materiaal. „Polis“ beteekent volgens hem allereerst „stad“, en dan ook „den Vereinder Bürger, die Stadt-gemeinde, den Stadt-Staat (city-state), den Staat (civitas)“. Ik hoop, dat iedere lezer dit citaat kan begrijpen. Het is dus een woord, waarbij het gaat om een gemeenschap van menschen, met burgerrechten en -plichten, met overheid en onderdanen, met wetten en ambten. Ik teeken hierbij aan, dat Schmidt onder de hoer Rome verstaat (p. 13); dus daarin allesbehalve een steun voor de door mij verdedigde exegese is.

Maar belangrijk vind ik dit alles wel. Met „polis“ wordt in ieder geval een concrete gemeenschap, een georganiseerd samenlevingsverband bedoeld. Daarom echter schijnt het me onmogelijk, om onder de „hoer“ te verstaan de wereld-als-cultuurmacht. De wereld in den zin van „wereldrijk“ kan inderdaad „polis“ heeten. Maar de wereld naar een bepaald aspect, de wereld-als-cultuur-

macht kan nimmer „polis“ worden genoemd. Aspecten zijn abstracties, doch geen concrete gemeenschap. M.i. pleit het gebruik van den term „polis“ dan ook heel sterk tegen de culturele exegese.

Indien dit juist is — en ik meen, dat het juist is —, dan blijven dus slechts twee mogelijkheden meer over: de politieke, die bij „hoer“ denkt aan de wereldmacht in al haar bestaansvormen dan wel aan één bepaalde belichaming ervan (Rome); en de kerkelijke, die hier gesproken ziet van de „valsche kerk“.

Toen ik eenmaal zoover was, vond ik de zaak aanzienlijk vereenvoudigd. Want op dat moment kreeg ik voor het eerst de overtuiging, dat met de „hoer“ bedoeld werd op de valsche kerk. Juist omdat ik overtuigd was, dat we tusschen beest en hoer moeten onderscheiden, en die twee moeten zien als verschillende concrete lichamen. Zoolang er nog meer mogelijkheden waren, bleef het voor mijn besef nog onzeker wat bedoeld was. Doch toen de mogelijkheden gereduceerd waren tot het dilemma: of wereldrijk, of valsche kerk, kwam er tekening in de situatie. Het beest was immers het wereldrijk, en was van de hoer onderscheiden. Ergo: er bleef voor de exegese van „hoer“ geen andere mogelijkheid dan de „kerkelijke“.

Dat beteekent niet, dat ik hier ophouden kan. Voor mezelf had ik toen wel een bepaalde overtuiging; doch het ging er nog om, om die te toetsen aan het voorhanden materiaal in den tekst. Ik moest dus nog onderzoeken of deze opvatting paste in het raam van al de gegevens der Schrift, of dat ze die op eenig punt geweld aandoet.

Daarom ging ik al de gegevens, genoemd onder II, langs om te zien, in welke richting ze wezen, in die van de „politieke“ dan wel in die van de „kerkelijke“ opvatting. Ik wil die verschillende momenten dan nu ook de revue laten passeeren.

a) het zitten van de vrouw op het beest met zeven koppen wordt uitgelegd als een zitten op „zeven bergen“. Boven wees ik er al op, dat wie hoer en beest identificeert eigenlijk het wereldrijk laat zitten boven op zichzelf; daarmee wordt de voorstelling zelf onduidelijk, en een redelijke verklaring valt moeilijk te geven.

Toch geeft de engel een verklaring, en wel deze, dat de zeven koppen allereerst zeven bergen verzinnebeelden. Daarmee is de geografische positie der hoer aangegeven. Dat die zeven bergen

zien op Rome, de stad der zeven heuvelen, is voorzoover ik weet nergens bestreden. Ook niet door mij.

Even verder (zie II b) wordt echter gezegd, dat het zitten der vrouw temidden van vele wateren aanduidt haar positie temidden van volken, scharen, natien en tongen. Daarmee wordt niet ontkend, dat die hoer in Rome resideert, doch wel dat ze alléén daar verblijft houdt. Ze heeft immers een plaats temidden van alle volkeren, internationaal. M.a.w. de hoer heeft haar plaats in het toenmalige wereldcentrum, doch ze heeft zich ook internationaal uitgebreid.

Vragen we nu: is hiermee iets beslist ten aanzien van de keus tusschen de politieke en kerkelijke opvatting?, dan meen ik dat het antwoord ontkennend moet luiden. Want wanneer men „hoer“ hier opvat als aanduiding van het wereldrijk, dan verkrijgt men een redelijken zin: dat wereldrijk is gevestigd in Rome als centrum, en het heeft zijn vertakkingen internationaal. Doch er is ook geen reden te zien, waarom de kerkelijke opvatting hiermee zou strijden. Want ook de kerk had zich toen internationaal al uitgebreid en ook in Rome haar plaats gekregen. De valsche kerk? Inderdaad, want de Joden zaten in Rome en waren toen Johannes de Openbaring schreef, verspreid onder alle volkeren. En ik geloof niet, dat wat wij in de belijdenis onder „valsche kerk“ verstaan zekelijk, en ook terminologisch, aan Johannes onbekend was. Ik denk hier aan 2:9, waar hij spreekt van hen, die „zeggen (!) dat zij Joden zijn, en zijn het niet, maar zijn een synagoge (!) des Satans“. Johannes kent dus een gemeenschap, die beweert te zijn de gemeente des levenden Gods, terwijl ze in werkelijkheid synagoge des Satans is. Ieder, die weet, dat „synagoge“ een van de termen is ter aanduiding van kerkelijke gemeente, ziet dat Johannes „gemeenten“ kent, die ten onrechte dien naam dragen. Men vergelijkte daarbij den aanvang van art. 29 der Geloofsbelijdenis. (Zie over de terminologie voorts: L. Rost, Die Vorstufen von Kirche und Synagoge im Alten Testament, 1938; K. L. Schmidt, Die Kirche des Urchristentums, 1927; idem, art. over ekklesia in Kittel's Wörterbuch).

M.a.w. wat onder a) genoemd werd bewijst nog niets ten voordeele van de kerkelijke verklaring, doch pleit ook niet daartegen.

b) Maar tevens wordt dat zitten op de zeven koppen van het beest verklaard als een zitten op „zeven koningen“, waarvan er vijf al zijn gevallen, de zesde op dat moment aanwezig is, terwijl de zevende pas later komt. Hiermee is aan de hoer haar historische plaats gewezen. Ze heet te zitten op het beest met zeven koppen. Dat is, blijkens de verklaring, ze „zit op“ het wereldimperium, dat in het verleden reeds vijf bestaansvormen kende, nu zijn zesde gedaante vertoont en in de toekomst nog een anderen vorm zal hebben.

Helpt ons dit misschien verder? We willen zien. De zesde kop is het roomsche rijk. De hoer is volgens sommigen ook het wereldrijk. Maar wat beteekent dan dat „zitten op“? Dan zit het wereldrijk op zichzelf. En dat is zinloos. Men zou anders nog de gedachte kunnen overwegen of dit niet een trek is uit het visioen die te verwaarlozen valt. Maar dat gaat niet, nu de engel in zijn verklaring dit moment in rekening brengt. Hij laat dat „zitten op“ aanduiding zijn zoowel van de geografische als van de historische positie. Verstaat men onder de hoer nu het imperium, dan is die heele aanwijzing omtrent de historische positie van haar zin ontdaan. Denkt men daarentegen aan de valsche kerk, dan is de zin bewaard. Want dat „zitten op“ beteekent dan, dat deze valsche kerk steunt op de wereldmacht, daardoor gedragen wordt. Ze stoelt op het imperium, zooals het in den loop der eeuwen zijn centrum kreeg in Rome en van daaruit zijn ijzeren greep legde op alle volkeren van de toenmalige wereld (vgl. Greijdanus, K.V. 252).

Deze trek pleit ten gunste van de kerkelijke en tegen de politieke opvatting.

B. H.

De mythe der onzichtbare kerk

als „transcendent“ „lichaam van Christus“

KERKELIJK LEVEN

We hebben (bl. 331, kolom 2) er op gewezen, dat in de wijsbegeerte der wetsidee met het begrip „transcendent“ aldus gewerkt wordt, dat men zich tenslotte verwonderd afvraagt: wat is nu eigenlijk de bedoeling ervan? We lieten Spier aan het woord, ten bewijze, dat wat hier „transcendent“ is, alles en nog wat beteekenen kan: wat principieel aan den anderen kant der grenslijn ligt; wat er overheen kwam (dat is dus: niet principieel aan den anderen kant ligt) én: wat er boven ligt. Drie keer iets anders.

Misschien had Berkouwer ook hierop het oog, toen hij het woord „pluizerig“ koos ter typeering van onze kritiek. Ik geloof evenwel, dat het constataren — bij filosofen — van opvallende onvastheid in het gebruik van den term „transcendent“ allerm minst „pluizerig“ is. Wie toch van transcendent-immanent als van een vaste onderscheiding spreekt — en de theologie doet dat ook — moet ons duidelijk maken, dat de woorden in eenzelfde betekenis worden gebruikt; anders raken we den draad kwijt, en blijft niet meer dan

woorden spel over. Elj theoloog noemt God transcendent. Maar een gestorvene (b.v. in de triomfeerende kerk) noemt hij volstrekt niet transcendent. Mozes niet. Elia niet.

Voor al dan zal moeite ontstaan, als men spreekt van een transcendent „lichaam van Christus“. Herhaaldelijk hebben wij betoogd, dat het woordgebruik, zoowel van den bijbel, als van tijdgenooten van de nieuwtestamentische schrijvers, het woord „lichaam“ hebben gebruikt op een manier, die ook voor „staten“, en „rijksgemeenschappen“, toepasselijk is, en die dit ook zeer nadrukkelijk, ja, exclusief, WIL zijn. Zulk een „lichaam“ is dan evenmin „transcendent“, als een „gemeente“, gelijk b.v. Amsterdam er een is. Wanneer nu de Schrift zelf ons van de kerk als „een lichaam“ (gemeente, community) spreekt, en dus het woord „lichaam“ zóó hanteert, dat men als gedwongen wordt, het kerkverband te vergelijken (!) b.v. met een staats- of stadsverband, dan beteekent dit niet, dat er in de kerk geen „mystieke“ (in den zin van:

verborg toren werk En ze zijn die een st nity) comi dan liefde voor het V andere fa „verban sticht, dan BAND nee zichtba aanneemt vorm en i ter het s maar het g verband m „lichaam“ tot „oper nu is wel zichtbaar zijn van C Hij heelem chaam“ t ting schijn Kuyper's o en nominal steeds weti hinderen, e bezwaren t bepaalde f verder op c We gaver dat inzake zo over maal te zie spreekt dar Wil men Hier zijn De Lauss alle en zeggen er n nien heeft door w „Trans De Schot maar waar kent; om d hemel zijn; ons komen transcenden laat men e keer voor t een mensch een andere heelemaal t gen. Dat De Ierse kerk onziel met „het i over zie de instituut verseele co weest zijn, lichaam on dus en strj dergeboren. het is wel c bare vrucht in en het: Hoofd.

De Weste kerk het ge zoovelen als onder het baar zijn. I zoo min als dat er nog men de mer echter nog een onzichtb heid. Dat is Pas later z geestelijk or Christus zij af en dan n u als een gernerkt zij „mystiek“ f nu niet als voorbedacht niet is, is moet ons n zelf bijzond tegenstelling denken verb toch wel zij haalt. Hij z woorden: a niet zóó. Ik geloof, heeft met e ik dan óók het woord heeft gegev waar h e